

Числително

име

Система "Знамогика"

Дума, която означава брой или числен ред на предмети, се нарича числително име:

един човек, двама души, три деца, пети клас, десети том, двайсет (двадесет) и шеста страница

Обикновено числителните имена се свързват със съществителни, които имат свой род и число. Те означават предмети, които могат са броят и да се поставят в числен ред.

Много рядко (при математически действия) числителните не са свързани със съществително име:

две по три е шест; седем и седем - четиринайсет

Видове числителни имена

По състав числителните са:

1. Прости

Простото числително име е отделна дума, образувана от един корен: *един, шест, сто, девети*.

2. Сложни

Сложното числително име е дума, в състава на която влизат две и повече числителни: *петнайсет (петнадесет), деветстотин, триста*.

3. Съставни

Съставните числителни имена са съчетания от две и повече прости числителни, за да се изрази определено число: *двайсет (двадесет) и две, хиляда деветстотин и втора*

В писмената реч числителните се предават с особени знаци, наречени цифри.

Различаваме арабски цифри (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9), римски цифри (I, II, III, IV, V, X, L=50, C=100, M=1000) и др. Като се съчетават, те означават различни числа.

Според значението си са:

1. Числителни бройни имена

Числителните имена, които означават брой на предмети, се наричат **бройни**: *едно дърво, две думи, пет тома, двайсет и шест чина, пет милиона души*

Те се образуват по десетичната система. Основни числителни имена са тези от *едно до десет, сто, хиляда, милион, милиард* и т.н.

1 един, една, едно

2 два, две

3 три

4 четири

5 пет

6 шест

7 седем

8 осем

9 девет

10 десет

1000 хиляда

1 000 000 милион

1 000 000 000 милиард

От тези основни числителни имена чрез прибавяне и умножаване се образуват други числителни бройни (сложни и съставни), с които изразяваме различните числени стойности.

Чрез умножение се образуват нови числителни имена само от еднородни категории - десетици, стотици и др. С десетици и стотици се образуват сложни числителни бройни:

20 *двайсет (двадесет)*

60 *шейсет (шестдесет)*

30 *трийсет (тридесет)*

70 *седемдесет*

40 *четирийсет (четиридесет)*

80 *осемдесет*

90 *деветдесет*

50 петдесет

200 двеста

300 треста

400 четирестотин

500 петстотин

600 шестстотин

700 седмстотин

800 осемстотин

900 деветстотин

Често срещани грешки при изговор и правопис:

- В говорите от числителните с десет се изпуска крайното *т*: *двайсе, трийсе, осемдесе*.
- Пише се и се изговаря *шестотин* вместо *шестстотин*.

Числителните бройни с хиляди, милиони и т.н. се образуват чрез умножаване. Те не са сложни, а съставни: *пет хиляди, петдесет хиляди, десет милиона, триста милиона*.

Числителните бройни, които се състоят от единици и десетици, от единици, десетици и стотици, от единици, десетици, стотици и хиляди и т.н., се образуват чрез прибавяне.

Числителните от **11** до **19** са сложни числителни.
Ударението при тях пада на **-на-**.

Имат две форми: скъсена и пълна.

11 **единайсет** (*единадесет*)

12 **дванайсет** (*дванадесет*)

13 **тринайсет** (*тринадесет*)

14 *чeтиpинaйceт (чeтиpинaдeceт)*

15 *пeтнaйceт (пeтнaдeceт)*

16 *шecтнaйceт (шecтнaдeceт)*

17 *ceдeмнaйceт (ceдeмнaдeceт)*

18 *oceмнaйceт (oceмнaдeceт)*

19 *дeвeтнaйceт (дeвeтнaдeceт)*

При числителните бройни, които се образуват чрез прибавяне, се върви от по-голямата категория към по-малката:

38 **трийсет и осем**

296 **двеста деветдесет и шест**

2420 **две хиляди четиристотин и дваисет**

3 897 359 **три милиона осемстотин деветдесет и седем хиляди триста петдесет и девет**

Когато се прибавя последната част от всяка тризначна група, тя се свързва със съюза **и**.

Числителни бройни за лица от мъжки род

В българския език има числителни бройни, които се свързват само със съществителни имена за лица от м.р.: *двама, трима, четирима, петима, шестима, седмина, деветима.*

Те могат да се използват самостоятелно или като последна част в състава на по-големи числа.

Петима Петко не чакат.

В автобуса пътуват *двайсет и шестимата* от нашия клас.

2. Числителни редни имена.

Числителни имена, които означават числен ред на предмети, се наричат **редни**:

първи, осми, десети

С изключение на *първи* и *втори* всички числителни редни се образуват от съставното числително бройно с наставка **-и** или **-ти**:

трети

четвърти

пети

шести

седми

осми

девети

десети

единайсети

дванайсети

тринайсети

двайсети

трийсети

петдесети

Числително редно от съставно числително бройно се образува чрез промяна на последната му част:

петдесет и осми

сто двацет и трети

петстотин деветдесет и четвърти

две хиляди и първи

3. Числителни имена, които означават дроби.

За означаване на дроби използваме съставни числителни от две части:

- 1) числително бройно (изразява числителя);
- 2) числително редно (изразява знаменателя).

1/2 една втора

5/6 пет шести

15/28 петнайсет двацет и осми

36/100 трийсет и шест стотни

12/1000 дванайсет хилядни

Десетични дроби:

0,2 нула цяло и две десети

5,13 пет цяло и тринайсет стотни

7,395 седем цяло и триста деветдесет и пет хилядни

6,0029 шест цяло и двацет и девет десетохилядни

Когато знаменателят на дробта е малко число,
употребяваме особени числителни имена, образувани с
наставка **-ина/-инка**:

половина, половинка

третина, третинка

четвъртина, четвъртинка (четвърт)

осмина, осминка

4. Други думи с числително значение:

а) Числителни за приблизителен брой: + *-ина*:

десетина, двајсетина, стотина

б) **Съществителни с числително значение:** думи, които сами по себе си означават броя (количеството).

Те имат род и число и се членуват. Образуват се от числителните бройни с наставка **-(ор)ка** и **-ица**:

единица

двойка

тройка

четворка

петорка, петица

шесторка, шестица

седморка, седмица

осморка, осмица

деветорка, деветица, деветка/девятка

десеторка, десетица, десетка/десятка

стотарка, стотица

5. Прилагателни с числително значение

Това са думи, които определят предметите според броя на частите им или явленията според броя на повтарянето им:

двоен, троен, четворен, петорен

еднократен, двукратен, петкратен, стократен

6. Наречия с числително значение: образуват се от прилагателните с числително значение -

двойно, тройно, четворно, трикратно, десетократно

7. Умалително-гальовни числителни

Те се образуват от малките числа с наставки

-ичък, -ка, -(н)ки, -ца

едничък, едничка, едничко, еднички

двамка, двенки, двацца

трички, тринки, тримка, тримца

Род и число на числителното име

Числителните имена от *три* до *деветстотин* не означават род и не се менят по род:

три молива, *три* книги, *три* дървета

Тъй като те самите означават брой, нямат граматическо значение за число и не се менят по число.

Изключение: *един*, *два*

един човек, *една* жена, *едно* коте, *едни* деца

два стора, *две* маси, *две* деца

Думите *хиляда, милион, милиард, билион* и т.н. не са същински числителни имена. Те са съществителни имена и затова имат род и число:

един милион, два милиона, милиони долари, *един милиард, сто милиарда, няколко билиона*

Числителните имена приличат на прилагателните по значение и по синтактична употреба, затова се менят по род и по число в зависимост от рода и числото на съществителното, с което се свързват:

първи клас, първа класа, първо място, първи чинове
втори път, втора смяна, второ полувреме, втори места

Членуване на числителните имена

1. Числителните бройни, които завършват на **-е** и **-и**, се членуват с **-те**: *две - двете; три - трите*.

Числителните бройни, които завършват на **-а**, се членуват с **-та**: *два – двата*.

Числителните бройни, които завършват на съгласна, се членуват с **-те**: *пет – петте*.

Сложните числителни, образувани със съставка **-стотин**, се членуват с **-те**:
седемстотин - седемстотинте

Числителното *сто* се членува с **-те**: *стоте*.

Формите *хиляда, милион и милиард* се членуват като съществителните имена.

2. Членуваните форми на числителните с **-те** се изговарят с ударение на последната сричка:
четири – четиритѐ.

3. В съставните числителни се членува само една от съставните части - последната или първата:
трийсет и шестте или *трийсетте и шест*

4. Числителните редни се членуват като прилагателните:
първият (първия) - първата - първото - първите
седмият (седмия) - седмата - седмото - седмите

Така се членува и бройното числително *един*:
единият (единия) - едната - едното - едните.

Членуваните форми на числителните имена, чиято нечленувана форма завършва на **-m**, се изговарят и пишат с двойно **m**:

петте, десетте, петдесетте

Формата *шестте* се изговаря с едно **m**, но се пише с двойно **m**.

От *два, две* и *три* имаме членувани форми:
двата, двете, трите.

При тях ударението пада на първата сричка.

Числителното име в изречението

По значение и по изменение числителното име стои най-близко до прилагателното. В свързаната реч (следователно в състава на изречението) то най-често е определение:

Купих *три* хляба и *две* млека.

Единият плик е прозрачен.

Почукай на *втората* врата.

Като определение числителното име може да пояснява съществителни имена в различна служба – подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение и др.

Съществително име, което е определяемо на съставно числително с последна част *един (една, едно)*, стои в множествено число, защото се съгласува с цялото числително:

двадесет и един удара, петдесет и един километра

Съчетанието "хиляда и едно нощ" се изговаря по традиция с "нощ" в ед.ч. след *една*.

Числителното име може да се използва и самостоятелно, обикновено в ролята на подлог.

Особеното им значение ги прави удобни за самостоятелна употреба:

Тримата се качиха на лодката.

